

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційну роботу

Казнох Ірини Богданівни на тему:

**«Стильові особливості сакральної монодії в контексті музично-поетичних формотворчих зв'язків (на матеріалі піснеспівів Цвітної Тріоди кін. XVI – поч. XVIII ст.)»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 02 Культура і мистецтво
за спеціальністю 025 Музичне мистецтво**

Актуальність дисертаційної роботи. Сакральна монодія як основа християнського обряду впродовж століть слугувала осердям Середньовічної культури і це пов'язано не лише з літургійною функціональністю, але також із внутрішнім наповненням цього глибокого богословсько-мистецького пласту культури, чий вплив суттєво вийшов за хронологічні межі зазначеного періоду. В цьому контексті доречно пригадати відому концепцію Жака ле Гоффа про «довге Середньовіччя», згідно якій цей період тривав до кінця XVIII століття, зокрема, в літературних сюжетах, поетичних та музичних інспіраціях. Цю тезу підхопив український богослов Юрій Аввакумов¹, підкреслюючи важливу роль українського матеріалу для ілюстрування концепції Ле Гоффа, а саме - місця національної барокової культури в контексті «довгого Середньовіччя». Безумовно, що сакральна монодія, представлена в репертуарі українських нотолінійних літургійних збірників становить важливий пласт для дослідження, оскільки забезпечує довготривалу життєздатність Середньовічної доби, зафіксовану в чисельних новаторських збірниках барокової доби - ірмологіонах. Репертуар цей дуже об'ємний і вже тривалий час привертає увагу українських науковців, проте не так часто піснеспіви досліджуються з позиції комплексного дослідження. Натомість розуміння співдії богословських, поетичних та музичних елементів в межах цілісної форми монодійних жанрів є

¹ Аввакумов Ю., о. Медієвістика і Український католицький університет. Доповідь на круглому столі «Міждисциплінарна програма середньовічних студій в УКУ: перспективи розвитку». Львів, 2007. 27 с.

важливою запорукою визначення базисних основ середньовічної стилістики, а також суттєвою допомогою регентам і виконавцям сакральних піснеспівів. Це також сприятиме відновленню повної картини розвитку історії української музики від найдавніших часів та її включенню до багатомірної площини європейської культури.

Саме тому можна стверджувати, що тема дисертаційного дослідження «Стильові особливості сакральної монодії в контексті музично-поетичних формотворчих зв'язків (на матеріалі піснеспівів Цвітної Тріоди кін. XVI – поч. XVIII ст.)» є актуальною і потрібною. Дослідження дисертантки є важливим кроком до розуміння давніх пластів національної культури, що слугують виразним символом спадкоємності епох і повноцінного партнерства України в європейському культурному ареалі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано в межах планових наукових тем Львівського національного університету імені Івана Франка відповідно до перспективного тематичного плану науково-дослідницької діяльності вказаного навчального закладу: вона є частиною комплексної теми «Сучасний дискурс українського музикознавства: історія, традиції, інновації наукових та музично-педагогічних студій» (номер державної реєстрації 0117U001314).

Наукова новизна роботи

Визначена в дисертаційній праці наукова новизна характеризується високим рівнем достовірності, що сформована дисертанткою ґрунтовно, самостійно і вперше викладена на дисертаційному рівні. Наукова новизна роботи обумовлена тим, що дисертація є першим в українській музикознавчій науці комплексним дослідженням сакральної монодії на матеріалі піснеспівів Цвітної Тріоди із залученням комплексного методу дослідження. В контексті проведеного дослідження сформульовано низку нових узагальнень, що виносяться на захист та мають теоретичне і практичне значення, а відтак становлять вагомий внесок у розвиток сучасної музичної медієвістики.

Найбільш істотними науковими результатами, що вперше представлені у дисертації, є:

- Опрацьовано зміст та систематизовано структуру піснеспівів Цвітної Тріоди у греко-візантійській традиції із зосередженням довкола найголовніших рухомих свят циклу: Цвітної Неділі, Воскресіння Христового, Вознесіння Господнього та П'ятидесятниці. Диференційовано піснеспіви, що сформували півчу драматургію періоду використання збірника і підпорядкованість жанрового репертуару богослужбовим службам. Осмислено історичний контекст формування циклу Цвітної Тріоди та особливості його жанрового наповнення впродовж тривалого періоду.
- увиразнено стратегію залучення термінологічного апарату гуманітарних дисциплін до дослідження піснеспівів Цвітної Тріоди із пріоритетністю вербальної складової, що зумовлено особливостями монодійного стилю – єдності слова і мелосу. Це відповідало комунікативному призначенню сакрального репертуару, що у півчих формах розкривав основи християнського вчення і водночас катехизував слухачів.
- простежено особливості мови сакральних піснеспівів, базованих на текстах Святого Письма, гомілетики Отців Церкви та античної поезії, що сукупно сформувало об'ємний корпус виразних образів та символіко-алегоричних зв'язків. Це визначило композиційні особливості риторичних моделей і троп, що виділяли богословські смислові акценти у структурній організації монодійного репертуару. У дисертаційній праці цей спадок візантійської гимнографії розглядається на матеріалі піснеспівів Цвітної Тріоди, а також простежується особлива виразовість текстів, побудованих на засадах риторичних прийомів і відповідного узгодження мелодичних конструкцій.
- систематизовано репертуар циклу Цвітної Тріоди за українськими нотолінійними Ірмологіонами XVI-XVIII ст. Встановлено структуру і жанрові особливості сакральних піснеспівів циклу згідно канонічному

устава греко-візантійських богослужінь, простежено динаміку фіксації і співвідношення найбільш вживаних піснеспівів. Виокремлено розмаїття виконавської палітри піснеспівів Цвітної Тріоди згідно приналежності до чисельних напівів, зокрема, болгарського, грецького, руського, мінтянського, київського та інших, які активно використовувалися в богослужбовому обряді в Україні ранньомодерної доби.

- здійснено аналіз репертуару грецьких невменних самогласних стихир циклу Цвітної Тріоди за Доксастарієм Петроса Пелопоннесіоса (1820). Це дозволило порівняти богослужбові традиції грецької літургійної практики та український літургійний досвід.

- проведено порівняльний аналіз піснеспівів українського та грецького репертуару Цвітної Тріоди, на основі якого простежується літургійна стабільність і спорідненість грецького та українського півчого репертуару. На основі порівняння стихири «Воскресіння день» та тропаря «Христос Воскрес» за грецькими та українськими рукописами виявлено спорідненість виразових засобів музичної мови і закономірностей мелодичної побудови, що врівноважувало метричну сітку українських півчих зразків та грецьких оригіналів.

У роботі подальшого розвитку набули також:

- уточнення характерних рис функціонування риторичних фігур і тропів в українській сакральній монодії.

- інтерпретування репертуару Цвітної Тріоди в літургійному обряді та музикознавчому дискурсі.

Аналіз дисертації Канох І.Б. вказує на достатній рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, викладених у дослідженні, що має значення для подальших медієвістичних студій, а також осмислення сутності сакральної монодії, зокрема її національного пласту, невід'ємного від культурних надбань України.

Практична значущість роботи полягає в тому, що обґрунтовані у дисертації положення сприяють поглибленню та збагаченню української

культури в контексті комплексного підходу її вивчення. Значимість отриманих результатів також полягає у тому, що на підставі аналізу історичного досвіду сформульовані та обґрунтовані висновки і пропозиції, які можна використати у:

- науково-дослідній сфері – як теоретична база, підґрунтя для подальшого дослідження історії української музики, зокрема в царині медієвістики;
- навчальному процесі – під час викладання навчальних дисциплін та підготовки підручників і навчальних посібників, зокрема таких як «Історія української музики», «Музична палеографія», «Історія літургійного співу», «Українська барокова поетика», «Богослов'я».
- методичній практиці – під час практичних занять літургійного співу регентів, дяків і хорових виконавців.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Аналіз анотації та тексту дисертації, змісту публікацій Казнох І.Б. дали можливість прийти до висновку про наукову обґрунтованість і достовірність результатів, отриманих впродовж дослідження. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, які сформульовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані та відповідають меті та завданням роботи.

Характеристика об'єкту дослідження зумовила застосування комплексного типу методологій з поєднанням історико-типологічного, культурологічного, мистецтвознавчого, та філологічного підходів. Дослідження формотворення та еволюціонування сакральної монодії визначає основні принципи розгляду, серед яких історичний метод застосований при розгляді формування циклу монодійних піснеспівів Цвітної Тріоди у літургійному значенні з подальшим дослідженням як соціокультурного мистецького явища. Відтак для осмислення жанрів і форм церковної гимнографії, а також зв'язку богословського змісту з мистецькими формами застосовано *літургійно-богословський* метод, натомість *джерелознавчий* полягає у виявленні та виокремленні репертуару циклу Цвітної Тріоди за рукописними ірмолойними збірниками XVII–XVIII ст., а також за грецьким невменним Доксастарієм

Петроса Пелопонесіоса (1820). Семіологічний метод застосований для аналізу музичних знаків візантійської невменної нотації та київської квадратної ноти і сприяє глибокому прочитанню словесних «знаків», втілених семантичними та риторичними засобами. Порівняльно-ретроспективний сприяв реконструкції візантійських та слов'янських жанрових класифікацій з подальшим музично-теоретичним аналізом основних принципів формотворення вибраних піснеспівів української та грецької сакральної монодії. На підставі застосування аналітичного методу виявлено різноманітні форми взаємодії мелодики з поетичним висловом.

У дисертаційному дослідженні усі методи дослідження були використані комплексно.

Характеристика основних положень роботи.

Аналіз дисертаційного дослідження Казнох І. Б. дозволяє відзначити його відповідність до вимог, що ставляться до кваліфікаційної роботи на здобуття ступеня доктора філософії. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура праці повністю пов'язана з метою, поставленими завданнями і специфікою дослідження предмета та об'єкта, а загальний виклад змісту дисертації логічний та послідовний, що підтверджується глибоким і різнобічним осмислення досліджуваної проблеми. У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено мету, завдання дослідження, предмет дослідження, об'єкт і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів, подано відомості щодо апробації отриманих результатів та їх впровадження, переліком публікацій за темою роботи й окресленням структури праці.

Перший розділ дисертації присвячений окресленню стильових і жанрових особливостей візантійської гимнографії та сакральної монодії і базується на основі дослідження структури й богословського змісту богослужінь циклу Цвітної Тріоди, зокрема, її головних свят. Продовжуючи дослідження на рівні формотворчих особливостей греко-візантійських піснеспівів дисертантка

укладає список риторичних фігур і тропів візантійської гимнографії. В цьому контексті розглядається спорідненість із музично-риторичними моделями у монодійній практиці, що композиційно виструнчує і змістовно увиразнює богословський зміст літургійної поезії в музичному обрамленні. Ці якості дисертантка демонструє на прикладі засобів інтонаційно-поспівкового розвитку сакральної монодії – мелодичного розгортання, метро-ритміки, варіативній повторності та кадансування, орієнтованих на змістовні акценти богословських текстів.

У другому розділі дисертантка зосереджується на систематизації репертуару Цвітної Тріоди у візантійській та українській літургійній практиці. Укладений список празничних піснеспівів за українськими нотолінійними ірмологіонами на основі каталогу Ю. Ясіновського «Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16 – 18 століть» виразно характеризує жанрову систему Цвітної Тріоди за чисельністю і приналежністю до напіву. Водночас розглядається репертуар грецьких самогласних стихир, а в подальшому досліджуються музично-поетичні паралелі стихир «Воскресіння день» та тропаря «Христос Воскрес» за грецькими та українськими рукописами.

Третій розділ присвячений аналітичному дослідженню формотворчих особливостей різножанрових піснеспівів Цвітної Тріоди за українськими ірмолоями кінця XVI – початку XVIII ст.» і складається з п'яти підрозділів. В кожному з них докладно проаналізовано ключові піснеспіви з циклу Цвітної Тріоди, зокрема стихир Цвітної Неділі «Днесь Благодат» та «Прежде шести дней», ірмоси пісень Пасхального канону, п'ять пасхальних стихир, стихирі вечірні «Нідр Отческих» та «Родился еси», світильний утрени «Учеником зрящим тя» на свято Вознесіння Господнього, та стихирі вечірні «Прийдіте людіє» і «Царю Небесний» П'ятидесятниці.

Комплексний аналіз вибраних піснеспівів базується на виявленні засобів паралельного функціонування вербальної й музичної складових, що підкреслювало і розкривало зміст літургійних акцентів. В цьому контексті

підкреслюються риторичні прийоми поезики і особливості музичного розгортання задля вибудування стрункої форми кожного піснеспіву.

У **Висновках** підсумовано результати дослідження. **Список використаних джерел**, що налічує 229 позицій, оформлений відповідно вимог до кваліфікаційних робіт. У **Додатку А** міститься інформація щодо апробацію праці та публікацій дисертантки. **Додатки Б–З** містять нотні приклади проаналізованих матеріалів.

Анотація дисертації, ідентична її основному змісту, адекватно відображає основні положення дослідження, а додатки до дисертації її інформаційно доповнюють.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором.

Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи Казнох І. Б. повністю висвітлені в опублікованих працях, зокрема у 15 одноосібних публікаціях: 5 статей у наукових фахових виданнях України; 3 статті в українських та зарубіжних періодичних виданнях, що додатково відображають результати дослідження; 7 тез доповідей на наукових конференціях.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. При детальному розгляді дисертаційної роботи жодних порушень академічної доброчесності не виявлено.

Схвалюючи стратегію і тактику наукового пошуку авторки, у порядку наукової дискусії вважаю за доцільне висловити окремі побажання:

Зауваження щодо змісту та оформлення дисертації:

1. Дисертантка докладно систематизувала піснеспіви Цвітної Тріоди за Каталогом Юрія Ясіновського, що містить описи понад 1000 українських та білоруських нотолінійних ірмологіонів XVI-XVIII століть, а також різні інципітні тематичні покажчики, а чи відомі аналогічні каталоги грецьких піснеспівів, що дозволяло б працювати з ширшим спектром репертуару сакральної монодії?

2. У дослідженні докладно проаналізовано вибрані піснеспіви з циклу Тріоді Цвітної за нотолінійними ірмологіонами XVII ст., тож, відповідно, тексти написані церковнослов'янською мовою. Відомо, що з часом репертуар був перекладений на українську мову, тож наскільки в подальшому це вплинуло на форму? Ця тема не виносилася на окремий розгляд, але безперечно не могла оминати дослідницьких пошуків.
3. Головний фокус дослідження дисертантки спрямований на вплив риторичних моделей на форму українських монодійних піснеспівів. Відповідно в підрозділі 1.3 розглядається специфіка риторичних фігур і тропів візантійської гимнографії. Тож виникає запитання чи відомі дисертантці аналогічні дослідження впливу риторики на грецькі піснеспіви? Наскільки глибоко це питання звучить в грецькому музикознавстві?
4. Відомо, що дисертантка є практикуючим регентом, тож наскільки результативним є процес навчання співаків із використанням теоретичного аналізу виконуваного репертуару? І чи має дисертантка відповідний досвід?

Висновок

Висловлені зауваження і пропозиції зумовлені складністю дослідження проблеми і суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Казнох І.Б., оскільки мають переважно дискусійний характер. Піднята наукова проблематика важлива для вибудування цілісного осмислення історії української музики, тож інспірує до подальшої наукової праці і дозволяє зробити висновок про те, що дисертаційна праця Казнох І. Б. на тему: «Стильові особливості сакральної монодії в контексті музично-поетичних формотворчих зв'язків (на матеріалі піснеспівів Цвітної Тріоді кін. XVI – поч. XVIII ст.)» є завершеною працею, виконаною на належному науковому рівні.

За своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених завдань, теоретичною і практичною значущістю,

обґрунтованістю одержаних результатів дисертація Казнох І. Б. відповідає вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 (зі змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка Казнох Ірина Богданівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 02 Культура і мистецтво за спеціальністю 025 Музичне мистецтво.

Рецензент:

доктор мистецтвознавства, доцент,
професор кафедри музикознавства і хорового мистецтва
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Сиротинська Н.І.